

हिमाचले चत्वारि, देशे
चतुर्शताधिकानि
आसनानि लक्ष्यम्

गोपसंस्थया
मीनाक्षीबर्थवालवर्या
शैलपुत्रीसम्मानेन
अलंकृता

अरुणाचलमाहात्म्यम्
(पूर्वार्धः)- ९
पार्वतीमहिषासुरसङ्ग्रामः

प्रमुखाः वार्ताः

भाजपा देहल्यां
राष्ट्रपतिशासनस्य
स्थापनस्य षड्यंत्रं रचयति
- आम-आदमीदलम्

हिमसंस्कृतवार्ता- नवदेहली। आम
आदमीपक्षस्य वरिष्ठनेता तथा
दिल्लीमन्त्रिमण्डलमन्त्री आतिशी
शुक्रवासरे आरोपितवती यत्
भारतीयजनतापार्टीशासितकेन्द्रसर्वकारः
राजनैतिकषड्यंत्रस्य भागरूपेण देहल्यां
राष्ट्रपतिशासनं आरोपयितुं षड्यंत्रं कुर्वन्
अस्ति। अतिशीमहोदया अत्र
पत्रकारसम्मेलने अवदत् यत्
भाजपाशासितकेन्द्रसर्वकारः
राजनैतिकषड्यंत्रस्य भागरूपेण देहल्यां
राष्ट्रपतिशासनं आरोपयितुं षड्यंत्रं कुर्वन्
अस्ति। सा भाजपां सचेतितवती यत्
देहल्यां राष्ट्रपतिशासनं आरोपयितुं अवैधं,
असंवैधानिकं, दिल्लीजनानां
जनादेशविरुद्धं च भविष्यति। सा अवदत्
यत् भाजपा जानाति यत् देहल्यां निर्वाचने
विजयं न प्राप्स्यति, अतः अधुना मुख्यमन्त्री
अरविन्दकेजरीवालस्य लोकप्रियसर्वकारं
पातयितुम् इच्छति। सा अवदत् यत्
केजरीवाल-सर्वकारस्य विरुद्धं षड्यंत्रस्य
प्रमुखं कारणं सर्वकारेण क्रियमाणं कार्यं
वर्तते तत् निःशुल्कं विद्युत्-जलं, उत्तम-
विद्यालयाः, मोहल्ला-चिकित्सालयाः,
वृद्धानां निःशुल्क-तीर्थयात्रा, महिलानां
निःशुल्क-बस-यात्रा सुविधाः च वर्तन्ते।

सुभाषितम्

अव्याकरणमधीतं भिन्न
द्रोण्या तरंगिणीतरणम्।
भेषजमपथ्यसहितं त्रयमिद-
मकृतं वरं न कृतम्॥

भावार्थः- व्याकरण के बिना अध्ययन
करना, पेंदे में छेद वाले नाव से नदी पार
करना और पथ्य के बिना औषधि का
सेवन करना, ये तीन कार्य ऐसे हैं जिसे
करने से न करना ही अच्छा है।

प्रतीकसाठ्ये मुम्बई

सूचना- हिमसंस्कृतवार्ता: दैनिकपत्रे
व्याकरणात्मक-अशुद्धिनां कृते
सम्बद्धाः पत्रकाराः लेखकाश्च
उत्तरदायिनः भविष्यन्ति

कार्यालयः

हिमसंस्कृतम् प्रकाशनम्
जसवां कोटला तहसीलपरिसरस्य सम्मुखे
कस्बा कोटला, जिला कांगड़ा हि.प्र.
पत्रव्यवहारसङ्केतः- १७७१११

काङ्ग्रेसस्य प्रवक्ता
रोहनगुप्ता भाजपायां
सम्मिलितः

हिमसंस्कृतवार्ता -अहमदाबादः।

काङ्ग्रेसस्य प्रवक्ता रोहनगुप्ता
भारतीयजनतापक्षे सम्मिलितः अस्ति।
गुरुवासरे सः दलस्य सदस्यतां स्वीकृतवान्
। विशेषं तु एतत् यत् काङ्ग्रेसेन गुजराततः
अहमदाबादपूर्वलोकसभानिर्वाचनस्य
प्रत्याशी कृतः आसीत्, परन्तु सः नामपत्रं
प्रत्यर्पितवान् आसीत् । पूर्वं काङ्ग्रेसस्य
अन्यः बृहत् प्रवक्ता गौरववल्लभः अपि
दलात् दूरं कृत्वा भाजपायां सम्मिलितः
आसीत् । सः अवदत् यत् देशस्य नाम
उपयुज्य गठबन्धनं निर्मितम्, परन्तु तस्मिन्
राष्ट्रविरोधिशक्तयः समाविष्टाः सन्ति। गुप्ता
अपि अवदत् यत् अद्य खालिस्तानैः सह
सम्बद्धः इति आरोपितः केजरीवालः किं
बाध्यतां तेषां समर्थनं करोति। गुप्ता
मार्चमासस्य २२ दिनाङ्के काङ्ग्रेसपक्षतः
त्यागपत्रं दत्तवान् आसीत्, असौ दलस्य
संचारविभागस्य वरिष्ठनेतुः पक्षतः सतत्
प्राप्त चरित्रहननस्य, अपमानस्य च
आरोपान् स्थापितवान् आसीत् । यद्यपि सः
कस्यापि नाम न अस्वीकरोत्।

विदेशमन्त्रालयेन
प्रसारितानि इरान्-
इजरायल-देशयोः
यात्रापरामर्शपत्राणि

हिमसंस्कृतवार्ता- नवदेहली।
विदेशमन्त्रालयेन इरान्-इजरायल-देशयोः
यात्रापरामर्शपत्राणि प्रसारितानि सन्ति।
विदेशमन्त्रालयेन भारतीयेभ्यः परामर्शः
दत्तः यत् यावत् अग्रे सूचना न दीयते
तावत् इरान्-इजरायल-देशयोः यात्रां न
कुर्वन्तु। विदेशमन्त्रालयेन सर्वेभ्यः
भारतीयेभ्यः अपि अनुरोधः कृतः ये
सम्प्रति इरान्-इजरायल-देशयोः निवसन्ति
। एतेषु देशेषु निवसन्तः भारतीयाः
तत्क्षणमेव दूतावासेन सह सम्पर्कं कृत्वा
स्वस्य पञ्जीकरणं कुर्वन्तु इति मन्त्रालयेन
उक्तम्। मन्त्रालयेन अनुरोधः कृतः यत् ते
स्वसुरक्षायाः विषये सावधानाः भवेयुः,
स्वक्रियाकलापाः सीमितसङ्ख्यायाः जनैः
सह प्रकटीकुर्वन्तु। इजरायल-हमास-
देशयोः मध्ये प्रचलति युद्धस्य कारणेन
विदेशमन्त्रालयस्य एषः निर्णयः अभवत् ।

छत्तीसगढस्य पूर्वभारतीपुलिससेवायाः
अधिकारी अरुणपतित्रिपाठी गृहीतः

हिमसंस्कृतवार्ता- छत्तीसगढम्। छत्तीसगढस्य
एसीबी-दलेन बिहारस्य गोपालगञ्जे पूर्व-
पूर्वभारतीपुलिससेवायाः अधिकारी
अरुणपतित्रिपाठी गृहीतः। सः
जनवरीमासादारभ्य पलायितः आसीत् ।
गुप्तसूचनायाः आधारेण छत्तीसगढपुलिसः
बिहारपुलिसस्य सहाय्येन गोपालगञ्जस्य भोरे

काङ्ग्रेसः अद्य हिमाचले प्रत्याशीनां घोषणा करिष्यति,
उपनिर्वाचनानां कृते अपि सूची प्रकाशिता भवितुम् अर्हति

हिमसंस्कृतवार्ता:- कार्यालयीयः प्रतिनिधिः।

काङ्ग्रेसपक्षः शनिवासरे लोकसभानिर्वाचनस्य
नामपत्राणां घोषणा करिष्यति। लोकसभासैनैः
सह ६ विधानसभाक्षेत्रेषु उपनिर्वाचनानां
नामपत्राणां घोषणा अपि कर्तुं शक्यते। अधुनैव
आयोजितायां सभायां प्रत्याशीनां नामानां
लघुसूची कृता। अन्तिमानुमोदनार्थं
केन्द्रीयनिर्वाचनसमित्याम् (CEC) प्रेषितम्
अस्ति। मण्डी, हमीरपुरं, शिमलासंसदीय
निर्वाचनक्षेत्रेभ्यः अभ्यर्थिनः प्रायः निश्चिताः

थानाक्षेत्रस्य सिसाईग्रामे अन्वीक्षणं कृतम्।
तदनन्तरं पूर्वः आईपीएस-अधिकारी गृहीतः ।
गोपालगंज एसपी स्वर्णप्रभातः अस्य पुष्टिः
अकरोत्। मद्यघोटाले आरोपितःकथ्यते यत्
छत्तीसगढस्य भिलाईनिवासी प्रकाशपतित्रिपाठी
इत्यस्य पुत्रः अरुणपतित्रिपाठी छत्तीसगढस्य
आबकारीविभागस्य पूर्वविशेषसचिवः आसीत्।
सेवायां सन् ७७६ कोटिरूप्यकाणां मद्यघोटालां
कृतवान् इति आरोपः अस्ति । एसपी
स्वर्णप्रभातेन उक्तं यत् छत्तीसगढस्य आबकारी
विभागस्य पूर्वविशेषसचिवस्य अरुणपति
त्रिपाठी इत्यस्य विरुद्धं मद्यघोटाला प्रकरणं
पञ्जीकृतम् अस्ति।जनवरीमासादारभ्य पलायितः
आसीत्छत्तीसगढपुलिसस्य अनुसारं
अरुणपतित्रिपाठी नवमासान् यावत् कारागारे
स्थित्वा कारागारतः बहिः आगतः आसीत्,
गतजनवरीतः मोबाईलं निष्क्रियं कृत्वा
पलायितः आसीत्। ईडी इत्यनेन तस्य विरुद्धं
प्रकरणमपि पञ्जीकृतम् अस्ति।
छत्तीसगढपुलिसः ईडी-दलः च
जनवरीमासादारभ्य तस्य अन्वेषणं कुर्वन्तः
आसन् । एतस्मिन् समये अरुणपतित्रिपाठी
गोपालगञ्जे निगूढः इति सूचना दलेन प्राप्ता।
तदनन्तरं अभियुक्तः अरुणपति त्रिपाठी गृहीतः ।

सन्ति। यत्र काङ्गड़ायां विषयः अद्यापि अटत्।
काङ्ग्रेसपक्षस्य शीर्षनेतृत्वं मण्डीतः राज्यस्य
लोकनिर्माणमन्त्री विक्रमादित्यसिंहं,
हमीरपुरसंसदीयक्षेत्रात् सतपाल रायजादां,
शिमलासंसदीयक्षेत्रात् विनोदसुल्तानपुरीं च
प्रस्थापयितुं सज्जः अस्ति।

गतशनिवासरे परीक्षण-
समित्याः समागमः अभवत्
परन्तु अन्तिम-अनुमोदनं केवलं सीईसी-मध्ये
एव दास्यते। काङ्गड़ा-संसदीयक्षेत्रस्य नाम
अद्यापि अन्तिमरूपेण न निर्धारितम्। पूर्वमन्त्री
आशाकुमारीसहितं अन्येषां बहूनां नामानां चर्चा
क्रियन्ते। गतशनिवासरे दिल्लीनगरे
परीक्षणसमित्याः काङ्ग्रेसपक्षसमन्वयसमित्याः च
गोष्ठ्यां क्षेत्रीयजातिसमीकरणान् विहाय
सर्वेक्षणप्रतिवेदनस्य चर्चा अभवत्। मुख्यमंत्री
सुखविंदरसिंहसुक्खू, प्रदेशाध्यक्षाः प्रतिभासिंहः,
उपमुख्यमंत्री मुकेश अग्रिहोत्री कौलसिंहठाकुरः,
रामलालठाकुरः चापि गोष्ठ्याम् उपस्थिता
आसन्।

हिमाचले चत्वारि, देशे चतुर्शताधिकानि आसनानि लक्ष्यम्

हिमसंस्कृतवार्ता:- हमीरपुरम्।

केन्द्रीयसूचनाप्रसारणमन्त्री, युवाक्रीडामन्त्री च अनुरागसिंहठाकुरः हिमाचलवासस्य तृतीयदिने गुरुवासरे हमीरपुरस्य गान्धीचतुष्पथि जनसभां सम्बोधितवान्। सः अवदत् यत् लोकसभया सह भाजपा विधानसभा उपनिर्वाचनेषु सर्वाणि आसनानि महता अन्तरेण जेतुं गच्छति। अद्य मोदिनः नेतृत्वे हिमाचले चत्वारि, देशे च चतुर्शताधिकानि आसनानि जेतुं वायुः प्रवहति। अस्मिन् काले सः सर्वेभ्यः हिमाचलवासिभ्यः आगामिषु लोकसभानिर्वाचनेषु, विधानसभा उपनिर्वाचनेषु च एकीकृत्य भाजपायाः द्विगुणशक्तिसर्वकाराय मतदानं कर्तुं आह्वानं कृतवान्। अनुराग ठाकुरः अवदत् यत् अद्य सम्पूर्णः भारतदेशः लोकतन्त्रस्य महोत्सवं पूर्णतया उत्साहेन आचरति। यद्यपि देशे बहूनि राष्ट्रिय- अपघर्षणानि भविष्यन्ति, परन्तु राष्ट्रीय विश्वासः (नेशनल ट्रस्ट) केवलं मोदी इत्यस्य प्रतिज्ञा एव। मोदी न केवलं देशस्य अपितु विश्वस्य अपि सर्वाधिकं लोकप्रियः नेता अस्ति। अद्य हिमाचलसहिते सम्पूर्णे देशे काङ्ग्रेस-पक्षः तस्याः प्रतिज्ञाः च विफलाः अभवन्।

राजस्थान- छत्तीसगढयोः पुनः काङ्ग्रेस-सर्वकारस्य निर्माणं न जातम् यतः ते तत्र एकामपि प्रतिज्ञां न पूरयितुम् शक्तवन्तः। तथैव हिमाचल-कर्नाटक-प्रदेशयोः काङ्ग्रेसपक्षः मिथ्या-प्रतिज्ञा-आधारेण सत्तां प्राप्तवान्, परन्तु अद्यत्वे सः एकामपि प्रतिज्ञां पूर्णं कर्तुं सर्वथा असफलः अभवत्। इदानीं जनाः मनः कृतवन्तः यत् यदि ते सर्वकारं निर्मान्ति तर्हि केवलं मोदिनः एव भविष्यति। मोदिनः नेतृत्वे हिमाचले ४ मध्ये ४, देशे ४०० च वायुः प्रवहति, हिमाचलस्य सर्वाणि विधानसभा उपनिर्वाचनासनानि च भाजपा विशालान्तरेण जेतुम् गच्छति। अनुरागठाकुरः अवदत् यत् अद्य देशे एतादृशः सर्वकारः अस्ति, येन भारतं विगतदशवर्षेषु विश्वमञ्चे अग्रणीराष्ट्रं जातम्। अनुराग ठाकुरः अवदत् यत् हिमाचलप्रदेशे द्विगुणशक्तिसर्वकारः आसीत्, एकतः मोदी इत्यनेन मातृभगिनीभ्यः धूमात् स्वतन्त्रतां दातुं उज्ज्वला योजना चालिता, अपरतः जयराम ठाकुरः मुख्यामन्त्री गृहिणी योजनां चालितवान्। यदि प्रधानमन्त्री मोदी आयुष्मान्भारतयोजनाम् आनयत् तर्हि जयराम ठाकुरः हिमकेयर योजनां प्रारब्धवान्। अनुराग ठाकुरः अवदत् यत् २०१४ तः २०२४ पर्यन्तं मोदी काङ्ग्रेसस्य ६० वर्षाणां अन्तरं पूरयित्वा देशं द्रुतगत्या विकासाय समर्थं कृतवान्। टी-२० इव मोदी जी आगामिषु पञ्चषु वर्षेषु विकासाय चतुःषट् च अंकं मारयितुं सज्जः अस्ति। अस्मिन्नवसरे भाजपादलस्य प्रदेशाध्यक्ष डॉ. राजीवबिंदलः, नेताप्रतिपक्षः जयरामठाकुरः, भाजपा प्रत्याशी इन्द्रदत्त लखनपालः, राजेन्द्र राणा, आशीष शर्मा आदयः गणमान्याश्च उपस्थिताः आसन्।

पूर्वमुख्यमन्त्री धूमलः नागतः

हमीरपुरे आयोजितायां सभायां पूर्वमुख्यमन्त्री प्रो. प्रेमकुमारधूमलः नागतः। यद्यपि तस्य न आगमनस्य कारणं कोऽपि न जानाति तथापि हमीरपुरनगरे तस्य सभायाः न आगमनस्य चर्चा आसीत्। वस्तुतः प्रो. धूमलः भाजपायाः बृहत् मुखम् अस्ति। विशेषतः यदा कदापि गान्धीचौके कोऽपि बृहत् कार्यक्रमः आयोजितः तदा पूर्वमुख्यमन्त्री तेषु सर्वदा उपस्थितः आसीत्।

रक्षामन्त्रालयः क्रेष्यति १७ एलसीए मार्क १-ए (LCA Mark 1A) युद्धविमानानि

हिमसंस्कृतवार्ता- नवदेहली। रक्षाविषयेषु आत्मनिर्भरतायाः दिशि सर्वकारेण महत् पदं कृतम् अस्ति। रक्षामन्त्रालयेन भारतीयसार्वजनिकक्षेत्रस्य कम्पनी हिन्दुस्तान-एरोनॉटिक्स-लिमिटेड इत्यस्मै ६५ सहस्रकोटिरूप्यकाणां निविदा कृता अस्ति। अस्य अन्तर्गतं एचएएल इत्यस्मात् १७ एलसीए मार्क १-ए युद्धविमानानि क्रेष्यन्ते। भारतसर्वकारेण स्वदेशीयसैन्यहार्डवेयरस्य कृते एषः बृहत्तमः आदेशः भवितुम् अर्हति। LCA Mark 1A विमानं मिग् युद्धविमानानाम् स्थाने स्थास्यतिरक्षामन्त्रालयेन एच.ए.एल.-कम्पन्यै निविदाप्रतिक्रियायै मासत्रयस्य समयः दत्तः अस्ति।

यदि एषः व्यवहारः क्रियते तर्हि भारतीयवायुसेनायाः मिग्-२१, मिग्-२३, मिग्-२७ इत्यादीनां युद्धविमानानाम् स्थाने भारतीयनिर्मितानि एलसीए मार्क १ए युद्धविमानानि स्थापितानि भविष्यन्ति, यानि शीघ्रमेव वायुसेनायाः सेवानिवृत्ताना भविष्यन्ति। देशीयशस्त्रप्रवर्धनार्थं एतत् अतीव महत्त्वपूर्णं सोपानम् अस्ति। एतेन रक्षाक्षेत्रे लघुमध्यमवर्गीयकम्पनीनां व्यापाराय अपि लाभः भविष्यति। प्रधानमन्त्री मोदी एच.ए.एल.-सङ्घस्य निरन्तरं प्रचारं कुर्वन् अस्ति अतः एव एच.ए.एल. इत्यस्मै वायुसेना अपि ८३ एलसीए मार्क १ ए आदेशितवती अस्ति। वायुसेना एच एल इत्यस्मै ८३ एलसीए मार्क १ ए युद्धविमानानाम् आदेशं दत्तवती अस्ति, यस्य अन्तर्गतं प्रथमं युद्धविमानं कतिपयेषु सप्ताहेषु वायुसेनायाः कृते वितरितं भविष्यति। LCA Mark 1A इति तेजस् विमानस्य आधुनिकीकरणं कृतम् अस्ति। भारतीयवायुसेनायाः मुख्यः वायुप्रमुखः मार्शल वी.आर.चौधरी स्पेनदेशे प्रथमवारं १७ एलसीए मार्क १ ए युद्धविमानानाम् व्यापार विषये सूचनां दत्तवान् आसीत्। अधुना एव वायुसेनाप्रमुखेन स्वदेशीययुद्धविमानानाम् कार्यक्रमस्य विषये समीक्षासभा अपि आयोजिता आसीत्।

केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्या लये लखनऊपरिसरे, सरलमानकसंस्कृतम् इति राष्ट्रियकार्यशाला

हिमसंस्कृतवार्ता:- प्रवेशकुमारशुक्लः, लखनऊ

भारतसर्वकारस्य भारतीयभाषासमित्याः, केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य लखनऊ, परिसरस्य, लखनऊ (उत्तरप्रदेशस्य) श्रीशिवप्रसाद- संस्कृत- महाविद्यालयः गांधीनगरम्, छितवापुरम् (लखनऊ) एतेषां च संयुक्ताश्रयेण दिनाङ्कः १२/०४/२०२४ दिनाङ्के 'सरलमानकसंस्कृतम्' इति विषये एकदिवसीयकार्यशाला आयोजिता। अयं कार्यक्रमः केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालये लखनऊपरिसरे, लखनऊ (उत्तरप्रदेशे) प्रातः १०:०० वादनतः सायं ०५:०० वादनपर्यन्तं पञ्चसत्रेषु आयोजितः। शिक्षाक्षेत्रे 'सरलमानकसंस्कृतस्य' प्रयोगेन अनुवादं विना अपि शैक्षणिककार्याणि उत्तमरीत्या सम्पादयितुं शक्यन्ते। विभिन्नेषु विषयेषु 'सरलमानकसंस्कृतम्' इत्यस्य उपयोगेन अध्यापनकार्यं कर्तुं शक्यते। संस्कृतभाषायाः लोकप्रियतां सरलतया व्यावहारिकोदाहरणैः सह व्याख्यातवान्। संस्कृतशिक्षकान् च प्रोत्साहयितुं, संस्कृतस्य सरलरूपं व्यावहारिकप्रयोगे स्थापयितुं आदर्शनिर्धारणस्य विषये अपि सः चर्चा कृतवान्। एतत् चर्चा अस्य कार्यक्रमस्य अध्यक्षः, केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य लखनऊपरिसरस्य निदेशकः च प्रो. सर्वनारायणझा कृतवान्तः। प्रथमसत्रे "किमर्थं सरलमानकसंस्कृतम्" इति विषये उत्तरप्रदेशस्य लखनऊविश्वविद्यालयस्य संस्कृत- प्राकृतभाषाविभागस्य सहायकप्रोफेसरः डॉ. सत्यकेतुः 'सरलमानकसंस्कृतस्य' आवश्यकतायाः महत्त्वं व्याख्याय स्वस्य व्याख्यानं कुर्वन्तु यत् संस्कृतभाषा लघु सरला च अस्ति। अध्यापनस्य अध्यापनस्य च प्रभावीरूपेण लाभाः अपि व्याख्यातव्याः। 'सरलमानकव्याकरणस्य' प्रयोगे बलं दत्तस्य विषये चर्चा कृतवान्। द्वितीयसत्रे "सरल- मानक- संस्कृतस्य स्वरूपम्" इति व्याख्याने केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य नवदेहली- नगरस्य शैक्षणिक-अधिष्ठाता, आचार्यः प्रो. बनमालीबिश्वालः अजन्तस्य, हलन्तस्य, प्रत्यन्तस्य, दशसु लकारेषु पञ्चानां च सरलप्रयोगस्य समर्थनं कृतवान्। सरलसंस्कृतभाषायाः प्रचारः सरलतया सुलभतया च संस्कृतसाहित्यस्य पुनर्मुद्रणं कृत्वा अध्यापनं सुगमं कृत्वा करणीयम्। सः 'सरलमानकसंस्कृतस्य' स्वरूपं विविधदृष्ट्या स्पष्टीकृतवान्। तृतीयसत्रे केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य नवदेहल्याः मुक्तस्वाध्यायपीठस्य निदेशकः प्रो. रत्नमोहनझाः 'सरलमानकसंस्कृतेन प्रौढसंस्कृतस्य परिवर्तनस्य अभ्यासः' इति प्रक्षेपकेन प्रस्तुतिद्वारा स्वस्य विषयं सम्यक् प्रस्तुतवान्। संस्कृतस्य व्यावहारिकरूपेण सरलः प्रयोगः- व्यावहारिकरूपेण सरलसंस्कृतस्य प्रयोगस्य मुख्यं गौणं च प्रयोजनं सरलतया व्याख्यायमानस्य संस्कृतस्य सरलता ऐतिहासिकरूपेण अपि ज्ञाता अभवत्। चतुर्थे सत्रे डॉ. विनोदकुमारमिश्रेण सरलमानकसंस्कृतस्य प्रयोगाय भिन्नविधि- प्रविधिप्रवर्तनार्थं 'सरलमानकसंस्कृतम् क्रियान्वयनम्' इति विषये स्वविचाराः प्रकटिताः। पञ्चमे सत्रे लखनऊ- विश्वविद्यालयस्य संस्कृत- प्राकृत- भाषाविभागस्य सहायकाचार्यः डॉ. अशोककुमारशतपथी 'सरलमानकसंस्कृतम् क्रियान्वयनम्' इति विषये स्वविचारं प्रकटयन् उक्तवान् यत् 'अनुवादविधिः विना शिक्षाक्षेत्रे प्रयोक्तव्या इदम्। जनव्यवहारे संस्कृतस्य प्रयोगेन जनानां मध्ये व्यापकं भवेत्। अस्याः कार्यशालायाः अध्यक्षः प्रो. सर्वनारायणझाः, संयोजकः डॉ. रुद्रनारायणनरसिंहमिश्रः एवं सह- संयोजकः डॉ. प्रफुल्लागडपालः। कार्यशालायां प्रायः २०० छात्राः भागं गृहीत्वा लाभं प्राप्तवन्तः।

५. स्कन्दमाता

(पंचमनवरात्र-विशेषः)

सन्तानदायिनी अस्ति स्कन्दमाता सिंहासनगता नित्यं पद्माश्रितकरद्वया। शुभदास्तु सदा देवी स्कन्दमाता यशस्विनी॥ आदिशक्तेः दुर्गायाः पञ्चमं

स्वरूपं स्कन्दमातुः वर्तते। कुमारस्कन्दः बालरूपे विराजते। स्कन्दमातुः नवरात्रमहोत्सवस्य पंचमे दिवसे स्कन्दमातुः चतस्रः भुजाः सन्ति। देव्याः द्वयोः हस्तयोः पूजनं भवति। स्कन्दस्य अर्थः अस्ति कमलं एकस्मिन् हस्ते कार्तिकेयः अस्ति। कुमारकार्तिकेयः अर्थात् मातापार्वत्याः एकेन हस्तेन च अभयमुद्रा धृता अस्ति। भगवतः शिवस्य ज्येष्ठपुत्रः कार्तिकेयः। या कमले विराजमानत्वात् देव्याः नाम पद्मासना कुमारकार्तिकेयस्य (स्कन्दस्य) माता अस्ति अपि अस्ति। सैव माता स्कन्दमाता। स्कन्दमातुः विग्रहे

लोकसंस्कृतौ समावेशितः पुष्पदेहली-उत्सवः बालकानां कृते स्वास्थ्यप्रवर्धनस्य भारतीयज्ञानपरम्परायाः च द्वारम् उद्घाटयिष्यति" डॉ. कविता भट्टशैलपुत्री"

तस्य सम्पूर्णं ध्यानं मोबाईल, वीडियोगेम्स, सङ्गणकेषु च सीमितम् अस्ति। परिणामः अस्ति यत् बालकाः शारीरिकरूपेण मानसिकरूपेण च सम्यक् विकासं कर्तुं न शक्नुवन्ति।

उत्तराखण्डस्य पुष्पपरम्परा अस्मिन् विषये अत्यन्तं महत्त्वपूर्णा अस्ति या बालकान् प्रकृत्या सह उत्सवस्य आनन्देन च सम्बद्धं करोति। अस्याः परम्परायाः माध्यमेन बालकानाम् एकत्र आगत्य प्रकृत्या सह निकटतरः सम्बन्धः भवति। उत्तमसंस्कारैः सह अस्मिन् अवसरे गीतानि पुष्पहरगीतानि, व्यञ्जनानां स्वादः च बालकेषु सुखम्, आकसीटोसिन, सेरोटोनिन, डोपामाइन इत्यादीनां महत्त्वपूर्णानां हार्मोन इत्येषां स्रावस्य योगदानं करोति एतेन तेषां मनोशारीरिकस्वास्थ्यं परिष्कृतं भवति। अत एव पुष्पदेहलीपरम्परा स्वस्थसंस्कृतेः महत्त्वपूर्णा, प्रासंगिका, समये च वाहिका अस्ति।

यथा भारतीयज्ञानपरम्परायां स्वस्थव्यक्तित्वस्य कृते व्यक्तित्वस्य विविधपरिमाणानां सुदृढीकरणस्य आवश्यकता वर्तते, तथैव व्यक्तित्वस्य उत्थानस्य मनोशारीरिकस्य च उत्थानस्य कृते अपि पुष्पदेहली इत्यादीनां लोकपरम्पराणां आवश्यकता वर्तते। सरणायां तैलेश्वरमहादेवमन्दिरसंकुले आयोजितस्य अस्य कार्यक्रमस्य कृते डॉ. कविता भट्टशैलपुत्री तस्याः पतिः सुभाषभट्टः च पठनपाठनं अध्ययनसामग्री च प्रदातुं बालकान् प्रोत्साहं च दत्तवन्तः। पुष्पदेहली कार्यक्रमस्य शुभावसरे माणिकव्यापारिश्रीनगरद्वारा बालकानां कृते पेयजलस्य शीशकानि प्रदत्तानि। अस्य कार्यक्रमस्य अवसरे बालकाः पुष्पगीतानि गायन्ति स्म, परस्परं सांस्कृतिकसंवादं च स्थापयन्ति स्म। तदतिरिक्तं संस्कृति- भारतीय- ज्ञानपरम्परा- आधारित- प्रश्नोत्तर-प्रतियोगिता अपि आयोजिता। ग्राम्यक्षेत्रं परितः पुष्पोत्सवस्य अवसरे प्रत्येकस्य गृहस्य द्वारं पुष्पैः अलङ्कृतं भवति। अत्र पुष्पहरबालाः उत्साहेन भागं गृहीतवन्तः। सहैव भारतीय-ज्ञान- सम्पत्त्या सम्बद्धानां विषयाणां विषये उत्साहेन च चर्चा कृतवन्तः। पुष्पदेहलीकार्यक्रमस्य समापनावसरे 'अटल भारत-फाउण्डेशन' इत्यस्य राष्ट्रीयमीडियाप्रभारी गबरसिंहभण्डारी, प्रदीपबंसलः, जगमोहनसिंहभण्डारी, रामसिंहभण्डारी, प्रवीणसिंहः, मानिकबंसलः, जयपालसिंहः, कलमसिंहखत्री आदयः उपस्थिताः आसन्।

पुष्पदेहलीपरम्परायाः समर्पितेभ्यः पुष्पहरबालेभ्यः स्यूतः, पेयजलकूपी एवंपठनपाठनसामग्रीवितरणम्

हिमसंस्कृतवार्ताः- कुलदीपमैन्दोला, श्रीनगरम्
उत्तराखण्डे पुष्पदेहली बहु लोकप्रिया विद्यते। सन्दर्भेऽस्मिन्नेव श्रीनगरसमीपस्थस्य खिसुविकासखण्डस्य सरणाग्रामस्य अन्यग्रामस्य च बालकानां कृते पठनपाठन-अध्ययनसामग्री च वितरिता अभवत्। अस्मिन् अवसरे मुख्यातिथिरूपेण साहित्याकादमीपुरस्कारविजेता प्रख्यातलेखिका डॉ. कविताभट्टः, सहायकप्राध्यापिका, दर्शनविभागस्य हेमवन्तीनन्दनबहुगुणा- गढ़वाल- केन्द्रीय- विश्वविद्यालय- श्रीनगरं गढ़वालं, या हि पर्वतीयपृष्ठभूमितः संघर्षैः मूलैः च सम्बद्धा अस्ति, बालकानां मार्गदर्शनं कृत्वा प्रोत्साहनं दत्तवती। एतां सामग्रीं बालकानां कृते वितरन्ती सा अवदत् यत् उच्चशिक्षायां भारतीयज्ञानपरम्परा अनिवार्यविषयरूपेण पाठ्यते। भारतीयज्ञानपरम्परा सर्वलोकपरम्पराणां पोषणमपि स्वेन सह वहति। यथा ग्रामीणक्षेत्रेषु आयुर्वेदादिव्यवस्थानां ज्ञानं यथा पोषितं तथैव पौराणिकस्थानीयपरम्पराणां परिष्कृतरूपं विविधग्रन्थेषु समावेशितम् इति स्पष्टं भवति। तथा बालेभ्यः पर्वतसंस्कृतिसम्बन्धितं गीतं गीतं, 'वयं स्मः गढ़वाली अस्माकं गढ़वालः, यो च अस्माकं पर्वतः! इयम् अस्माकं जन्मभूमिः, एषः अस्माकं गढ़वालः...!' गायनेन शिक्षितम्। पुष्पोत्सवस्य महत्त्वं व्याख्याय सा अवदत् यत् एषः उत्सवः बालानां शारीरिक-मनो-स्वास्थ्यस्य, उत्थानस्य च कृते स्वस्थ-परम्परा अस्ति। सम्प्रति बालकाः केवलं यन्त्राणि एव अभवन्।

धारावाहिकं गीताप्रश्नोत्तरम्- ३३

अर्जुनः- त्वया उक्तं यत् ध्यानार्थं स्थिरः भूत्वा साधकः उपविशेत् इति एतत्तु सम्यगेव, परन्तु केन भावेन सः उपविशेत् भगवन्?

श्रीकृष्णः- अर्जुन! यस्य अन्तःकरणं रागद्वेषादिद्वन्द्वैः रहितं स्यात्, सः स्वयं भयरहितः सन् ब्रह्मचर्यव्रतम् आचरति। एतादृशः सततं सावधानयुक्तः ध्यानयोगी स्वकीयं मनः संसारात् निवर्त्य मयि एव स्थिरीकुर्वन्, मत्परायणः च सन् ध्यानार्थम् उपविशेत्।

अर्जुनः- तथा उपवेशनात् फलं किं स्याद् भगवन्?

श्रीकृष्णः- एवं स्वकीयं मनः मयि आविश्यन्, स्वान्तःकरणं वशीकुर्वन् च यः ध्यानयोगी स्यात्, सः मयि विद्यमानां निर्वाणयुतां परमां शान्तिम् आप्नोति।

अर्जुनः- परन्तु भगवन्! एतादृशाः ध्यानपरायणाः बहवः योगिनः लोके अवलोक्यन्ते, तथापि कस्मात् कारणाद् वा तेषां ध्यानयोगः सिद्धः न भवति?

श्रीकृष्णः- हे पार्थ! यः अधिकं भोजनं करोति, यः भोजनं हि त्यजति, एवं यः अधिकां निद्रां स्वीकरोति, यः च निद्रां हि त्यजति इत्येतादृशानां कृते ध्यानयोगः न कदापि सिद्ध्यति।

अर्जुनः- तर्हि योगोऽयं कस्य सिद्धः भवति भगवन्?

श्रीकृष्णः- पार्थ! यस्य आहारविहारौ उपयुक्तौ, समुचितौ वा भवतः, यस्य कर्मसु चेष्टा यथोचिता भवति, यस्य शयनं, जागरणं च यथोचितं भवतः, तस्यैव अयं दुःखनाशकः ध्यानयोगः सिद्धः भवति।

अर्जुनः- भगवन्! दुःखनाशकः योगः इत्युक्ते किम्? सः कदा सिद्ध्यति?

श्रीकृष्णः- संसारदुःखसागरात् यः विमुक्तिं दद्यात्, सः दुःखनाशकः योगः कथ्यते। यदा यस्य विनियतं मनः स्वकीये स्वरूपे तिष्ठति, ध्यानयोगी स्वयं च संसाराद् विमुखः भवति, अर्थात् स्वस्य कृते स्वयं कस्यापि वस्तुपदार्थादिकस्य अपेक्षाम्, आवश्यकतां वा न मन्यते, एतादृशः मत्परायणः साधकः हि योगी उच्यते। तस्यैव ध्यानयोगः अपि सिद्धः भवति।

अर्जुनः- तादृशस्य ध्यानयोगिनः चित्तस्य अवस्था का भवति भगवन्?

श्रीकृष्णः- अर्जुन! यथा वायुस्पन्दनरहिते स्थाने स्थिता दीपशिखा, दीपज्योतिः वा किञ्चिन्मात्रमपि चलायमानं न भवति, स्थिरतया वा तिष्ठति, तथैव ध्यानं कुर्वतः योगिनः चित्तमपि अचञ्चलं, सुस्थिरं वा भवति। तस्य चित्तस्य स्थितिः परमात्मनि एव निरन्तरं भवति इति। (गीता- ६/१३-१९)

(अनुवर्तिष्यते)

-नारदोपाध्यायः।

गेप्ससंस्थया मीनाक्षीबर्थवालवर्या शैलपुत्रीसम्मानेन अलंकृता सर्वासु महिलासु भगवतीरूपदर्शनेन विश्वकल्याणं सम्भवः- 'रमाकान्तकुकरेती'

हिमसंस्कृतवार्ताः- कुलदीपमैन्दोला, कोटद्वारम्

ग्राम्य- एकताप्रगति- प्रेमांजलिसमागमसमितिद्वारा चैत्रशुक्लप्रतिपदाविक्रम- संवत्सरस्य 2081 नववर्षस्य शुभावसरे मातृशैलपुत्र्याः पूजनं अत्युत्साहेन आचरितम्। कार्यक्रमस्य अध्यक्षता नीरजागौडद्वारा च मुख्यातिथ्यं प्रधानाचार्येण रमाकान्तकुकरेतीद्वारा च विशिष्टातिथ्यं शिक्षाविद् कुलदीपमैन्दोलाद्वारा उपस्थाय अलंकृतम्। अतिथिभिः मातृशारदायाः च भगवतः श्रीरामस्य चित्रस्य सम्मुखे दीपं प्रज्वाल्य स्वस्तिपाठेन च पुष्पश्रद्धांजलिना सह कार्यक्रमस्य आरम्भः कृतः। अवसरेऽस्मिन् आज्ञालबिष्टद्वारा सरस्वतीवन्दना, सुनीताममगेद्वारा भजनं, खुशीनेगीद्वारा, आरुषीरावतद्वारा समूहगीतं स्वागतगीतं च मृदुं गीत्वा सर्वे मोहिताः। अस्मिन् अवसरे "गेप्स" इत्यस्य सहसचिववर्या अध्यापिका च मीनाक्षीबर्थवालवर्या उत्तमसमाजसेवायाः संगठनात्मकसमर्थनस्य च कृते सम्मानितवस्त्रेण, समृतिफलकेन, सम्मानपत्रेण सहैव शैलपुत्रीसम्मानेन अलंकृता अभवत्। संस्थापकेन रामभरोसेकण्डवालद्वारा सम्मानपत्रस्य वाचनं कृतम्। मुख्यातिथिद्वारा अवसरेऽस्मिन् प्रोक्तं यत् सर्वासु महिलासु भगवतीरूपदर्शनेन विश्वकल्याणं सम्भवः अस्ति। विशिष्टातिथिरूपेण कुलदीपमैन्दोलाद्वारा कथितं यत् देवीरूपेण या नारी सा सर्वत्र सुपूजिता।

कार्यक्रमस्य संचालनं कोषाध्यक्षेण मनमोहनकालाद्वारा विहितम्। समारोहेऽस्मिन् नीरजागौडद्वारा उपस्थितेभ्यः सर्वेभ्यः अतिथिभ्यः जनेभ्यः च नववर्षस्य शुभकामनाः प्रेषिताः, मीनाक्षीबर्थवालवर्यायै सम्मानं प्रदाय कार्यक्रमस्य समापनस्य घोषणा कृता। आयोजनेऽस्मिन् रमाकान्तकुकरेती, कुलदीपमैन्दोला, नीरजा गौडः, सुबोधगौडः, सुनीताममगे, दिनेशचंद्रचौधरी, नंदनसिंह नेगी, मनमोहनकाला, आंचलविष्टः, अभियंता जगतसिंहनेगी, रेखा ध्यानी, सोमप्रभा कण्डवालः, आरुषी, खुशी, मीनाक्षी आदयः उपस्थिताः आसन्।

रमाकान्तकुकरेतीवर्यः देवभूमि- उत्कर्षसेवासमितेः नूतनः अध्यक्षः

गेप्ससंस्थायाः सहयोगीसंस्थायाः देवभूमि- उत्कर्षसेवासमितेः कार्यकारिणीविस्तारः सञ्जातः। रमाकान्तकुकरेती सर्वसम्मतिद्वारा देवभूमि- उत्कर्षसेवासमितेः कार्यकारी- अध्यक्षः, कुलदीपमैन्दोला महासचिवः, कुमारी आंचलः सहमन्त्री अभवत्। नीरजा गौडः सर्वसम्मत्या गेप्ससंस्थायाः अध्यक्षत्वेन निर्वाचिता। गेप्ससंस्थायाः नवकार्यकारिण्यां दिनेशचौधरी उपाध्यक्षः, रेखा ध्यानी उपाध्यक्षः, मनमोहनकाला कोषाध्यक्षः, अभियन्ता जगतसिंहनेगी महासचिवः, मीनाक्षी बर्थवालः सहमन्त्रीदायित्वं प्राप्तवन्तः। सर्वेभ्यः नवनिर्वाचितसदस्येभ्यः सरलसमारोहे शपथग्रहणं कुर्वन् जीएपीएस-संस्थायाः संस्थापकनिदेशकः आरबी-कण्डवालः आशां कृतवान् यत् नूतनकार्यकारिणी तेषां परिवारस्य, अस्माकं सर्वेषां च उत्तरदायित्वैः सह सामाजिक-राष्ट्रीयहिताय कार्यं निरन्तरं करिष्यति। जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी इत्यनया भावनया कार्यं करिष्यति। समारोहेऽस्मिन् नीरजा गौडः, रामभरोसेकण्डवालः, जगतसिंहनेगी, मनमोहनकाला, रमाकान्तकुकरेती, कुलदीपमैन्दोला, आंचलविष्टः, रेखा ध्यानी, मीनाक्षी बर्थवालः, दिनेशचंद्रचौधरी आदयः उपस्थिताः आसन्।

अरुणाचलमाहात्म्यम् (पूर्वार्धः)- १ पार्वतीमहिषासुरसङ्ग्रामः

तस्य बलिभिः धन्विभिः वीरैः अनुगम्यमानाः मृगाः भयात् देव्याः आश्रमम् आगताः। तदा बटुकवीरैः आश्रमप्रवेशात् ते निवारिताः। तस्य कारणं पृष्ठे सति बटुकाः अब्रुवन्, "अत्र एका सुन्दरी तपश्चरणरता अस्ति। अत्र केनापि बलात् प्रवेशः न करणीयः यतः एतत् मुनिभिः सेवितं शरणागतानां रक्षकं तपःस्थानम् अस्ति" इति। बटुकवीराणां वचनं समादृत्य प्रतिनिवृत्ताः दैत्याः पुनः पक्षिरूपं धृत्वा आश्रमं प्रविश्य आरामवृक्षेषु स्थितवन्तः। देव्याः अनुपमं लावण्यं दृष्ट्वा प्रभावितास्ते गत्वा स्वस्वामिने सर्वे निवेदितवन्तः।

तेन कामपीडितः भूत्वा महिषासुरः वृद्धवेषं धृत्वा आश्रमं प्रविष्टः। अतिथिसत्कारं स्वीकृत्य गतश्रमः इव आत्मानं दर्शयन् सः देव्याः सखीः अपृच्छत्, "किमर्थम् एषा कन्या तपः आचरति?" इति। ताः उक्तवत्य, "एषा बलवतः पत्युः प्राप्यर्थम् अत्र चिरं तपः आचरन्ती तिष्ठति। तथापि तस्याः वरः नैव प्रसीदति।" तच्छ्रुत्वा महिषः विहसन् अवदत् "हे तपस्विनि बाले, मम वचनं शृणु। तव तपसः एव फलमिमिदं यदहम् अत्रागतोऽस्मि। अहं सुरवन्दितः महावीरः दैत्यराजः महिषः अस्मि। सर्वं जगत्त्रयं मया बाहुबलेन परिगृहीतम्। अहं कामरूपः सर्वान् इष्टभोगान् दातुं समर्थः। अहं कल्पवृक्षान् अत्रानीय सर्वेषां प्राणिनां तपसः फलं दातुं शक्नोमि। किं च विश्वकर्माणं सहस्रं कामधेनुः अपि क्षणाभ्यन्तरे निर्मातुं समर्थः अस्मि। मम पार्श्वस्थितैः नवप्रकारकैः निधिभिः अहम् सर्वान् अपेक्षितार्थान् दातुं क्षमः। अतः भवती मामेव भजतु।"

तस्येदं वचः श्रुत्वा मौनं विमुच्य देवी विहसन्ती इव उक्तवती, "अहं बलवतः एव भार्या भविष्यामि। यदि भवान् बलवान् तर्हि मे स्वस्य बलं दर्शयतु अन्यथा स्वस्य स्त्रीस्वभावम् अनुमन्यताम्।"

तस्या तद्वचः श्रुत्वा महिषः उच्चैः ननर्द। ग्रहणेच्छया आगच्छन्तं तं महिषं दृष्ट्वा देव्या स्वस्य दुरासदं ज्वलन्तं दुर्गारूपं आविष्कृतम्। तां ज्वलन्तीं महामायां पुरतः दृष्ट्वा महिषः अपि स्वस्य आकारं वर्धयित्वा मेरुपर्वतसदृशः अभवत्। शृङ्गाभ्यां पतीशखराणि उत्पाटयन् सः स्वस्य दिगन्तपूरिणीं सेनाम् आह्वयत्। तां कालाग्ररूपिणीं दुर्गां ब्रह्मादयः देवा स्वस्य आयुधैः सन्नद्धाम् अकुर्वन्। विष्णुना पञ्च सदाशिवेन दश ब्रह्मणा चत्वारि आयुधानि तस्यै दत्तानि। दिक्पालाः, समुद्राः अन्ये च सुराः स्वीयानि शस्त्राणि आभरणानि च तस्यै दत्त्वा तां पूजितवन्तः।

ज्वलदायुधसञ्चयैः विश्वं तपन्तीं घोरां सिंहवाहिनीं महामायां दुर्गां दृष्ट्वा भयभीतः सन् महिषः

॥ श्रीरामायणकथा ॥

उत्तरकाण्डम्! (सप्तदशः सर्गः) सूर्यलोके रावणस्य विजयः, मान्धात्रा सह च युद्धे सख्यलाभः (द्वितीयः खण्डः)

मान्धाता नाम महातेजाः सप्तद्वीपेश्वरः विख्यातः राजा अस्ति। सः तुभ्यं युद्धं प्रदास्यति। ऋषेः तद्वचनं श्रुत्वा रावणः अपृच्छत् हे सुव्रत! सः राजा कुत्र तिष्ठति यः मह्यं युद्धं दद्यात्? अहं तत्र यास्यामि यत्र सः नरपुङ्गवः तिष्ठति। तदा ऋषिः पर्वतः अब्रवीत्- सः युवनाश्वसुतः राजा मान्धाता सप्तद्वीपान् जित्वा अत्रैव आगमिष्यति। तदानीं हि वरदरपितः रावणः अयोध्यायाः पतिं सप्तद्वीपेश्वरं नरोत्तमं राजानं मान्धातारम् अपश्यत्। राक्षसः रावणः तं दृष्ट्वा अब्रवीत् - मह्यं युद्धं दीयतामिति। ततः महाराजः मान्धाता हसन् अब्रवीत् हे राक्षस! यदि तव जीवितं न इष्टं तर्हि युध्यस्व। मान्धातुः वचनं श्रुत्वा रावणः अब्रवीत् - वरुणकुबेरयमेभ्यः अपि मम भयं नास्ति पुनः मानुषात् मम किं भयम्? एवमुक्त्वा क्रोधात् ज्वलन् इव रावणः युद्धदुर्मदान् राक्षसान् आज्ञापयत्। ततः दुरात्मनः रावणस्य क्रुद्धाः सचिवाः नृपस्य मान्धातुः उपरि शरजालानि अवर्षन्। बलवता राज्ञा तदा कङ्कपत्रैः शिलाशितैः बाणैः राक्षसमुख्याः सर्वे प्रहस्तशुकसारणाः ताडिताः अभवन्। परन्तु राक्षसः प्रहस्तः राज्ञः मान्धातुः उपरि बाणान् क्षेप्तुम् आरभत। बलवान् नृपोत्तमः मान्धाता तदा अप्राप्तान् एव तान् सर्वान् बानान् निशितैः शरैः अच्छिनत्। ततः क्रुद्धः नरपतिः मान्धाता पञ्चभिः बाणैः प्रहस्तम् अविध्यत्। ततः परं नरपतिः मान्धाता यमसन्निभं मुद्गरं मुहुर्मुहुः भ्रामयित्वा राक्षसस्य रथं प्रति अतीव वेगेन अक्षिपत्। वज्रसन्निभः महावेगः सः मुद्गरः तूर्णं गत्वा रथात् रावणम् अपातयत्। राक्षसः रावणः यदा मूर्च्छितः भूत्वा भूमौ अपतत् तदा नृपसत्तमः मान्धाता उच्चैः हर्षनादम् अकरोत्। तदानीं राक्षसाः सर्वे हाहाकारं कुर्वन्तः तं राक्षसेश्वरं रावणं परिवार्य स्थिताः अभवन्। ततः चिरात् सः दशग्रीवः समाश्वस्य नृपं मान्धातारं भृशम् अपीडयत्। तदानीं मूर्च्छितं नृपं दृष्ट्वा प्रहृष्टाः निशाचराः सर्वे महान्तं सिंहनादम् अकुर्वन्। पुनः मुहूर्तेन लब्धसंज्ञः अयोध्याधिपतिः मान्धाता निशाचरैः सचिवैः पूज्यमानं तं शत्रुं दृष्ट्वा अत्यन्तं कुपितः अभवत्। चन्द्रार्कसदृशद्युतिः दुराधर्षः कुपितः राजा मान्धाता महता शरवर्षेण तद् राक्षसबलम् अपातयत्। ततः नरराक्षससङ्कुलं तद् घोरं युद्धं समारब्धम्। राजा मान्धाता रावणं बाणैः प्रहरति स्म रावणः च तं नृपं बाणैः प्रहरति स्म। एवमेव तयोः नरराक्षसयोः महाघोरः सङ्ग्रामः समभवत्। तौ उभावपि क्रोधेन शरवर्षम् अमुञ्चताम्। संक्षोभात् तौ परस्परं प्रहारैः क्षतविक्षतौ अभवताम्। लङ्केशः रावणः कार्मुके रौद्रमस्त्रं समाधाय अमुञ्चत्। नृपः मान्धाता आग्नेयास्त्रेण तद् अस्त्रं पर्यवारयत्। लङ्केशः रावणः यदा गान्धर्वास्त्रम् अक्षिपत् नृपः मान्धाता तदा तदस्त्रं वारुणेन पर्यवारयत्। ततः क्रुद्धः लङ्कापतिः दशग्रीवः सर्वलोकभयावहं ब्रह्मास्त्रं गृहीत्वा क्षेप्तुं यदा उद्यतः अभवत् तदा नृपसत्तमः मान्धाता त्रैलोक्यभयवर्धनं घोररूपं दिव्यं पाशुपतमस्त्रम् अगृह्णात्। एवं दृष्ट्वा सर्वाणि भूतानि स्थावराणि चराणि च त्रस्तानि अभवन्। ततः त्रैलोक्यं सचराचरं सर्वं कम्पते स्म। सर्वे देवाः कम्पिताः नागाश्च सर्वे लयं गताः। तयोः नरराक्षसयोः महाघोरं सङ्ग्रामं महर्षिः पुलस्त्यः महामुनिः गालवः च ध्यानयोगात् अपश्यताम्। तौ उभावपि मुनिशार्दूलौ तूर्णं तत्र गत्वा विविधैः वाक्यैः तयोः नरराक्षसयोः महाघोरं तद् युद्धं न्यवारयताम्। ततः तौ मुनिशार्दूलौ तयोः नरराक्षसयोः प्रीतिं कृत्वा संहृष्टौ येन पथा आगतौ तेन पथा प्रस्थितौ अभवताम्।

पलायनं कृतवान्। तदा देव्या चिन्तितम्- मया केनापि उपायेन एषः हन्तव्यः। तदर्थं दूतं सम्प्रेष्य मृदूक्तिभिः तम् आकृष्य अनन्तरं तस्य कोपं जनयिष्यामि येन एषः माम् अभिमुखः भवेत्। ये अधर्मिणः सन्ति ते धर्मवचः श्रुत्वा सत्वरं कुप्यन्ति येन तेषां जीवनक्षयः भवति। अथवा यदि मदुपदेशेन एषः धर्मबुद्धिः सन् शान्तः भविष्यति तर्हि तेन धर्मरक्षणमपि भवेत्। तपस्यद्धिः जनैः सदा कोपः त्यजनीयः तथापि यदि धर्महानिः भवेत् तर्हि सा न सोढव्या। तदा कोपः एव श्रेष्ठः। एवं सञ्चिन्त्य देवी वानरमुखं सुरगुरुनामकं मुनिं महिषं प्रति दूतरूपेण प्रेषितवती। सा सुरगुरुम् अवदत्, "हे महर्षे मम मायाशक्त्या युक्तः भूत्वा भवान् महिषं एतद्वचनं श्रावयतु- हे असुरेन्द्र अरुणाद्रेः समीपे प्रजानां पीडनं मास्तु यतः अत्र दुर्मनसां वीर्यं क्षणात् नश्यति। अस्मिन् अरुणाद्री कलेः उपतापः असुरैः च पीडनम् अशक्यमेव। पूर्वकृतपुण्येन भवान् बलवत्तमः जातः अस्ति। पूर्वतपसः बलात् भगवतः शिवेन दत्ताः सन्ति भवतः विभवाः। तथापि स्वस्य दोषैः भवान् दावाग्रौ पतितः द्रुमः इव, शलभः इव अरुणाचलाग्रौ पतित्वा नशिष्यति। तां तपस्यन्तीम् अबलाम् अहं जानामि। सा अरुणाद्रेः रक्षणे तिष्ठति अतः सा दुर्जया।"

"अथवा अन्यैः युक्तिवचनैः भवता सः असुरः सैन्यसहितः ममाभिमुखः कर्तव्यः। तं भवान् बोधयेत् यत् मम तेजसा बलगर्वितस्य तस्य ससैन्यं नाशमहं क्षणाभ्यन्तरे एव करिष्ये। मम शस्त्रैः परिकृतस्य तस्य ससैन्यस्य मुक्तिः अत्रैव भविष्यति।" "हितकामिभिः निवार्यमाणः सन्नपि जनः पूर्वकर्मभिः प्रेरितः सन् अवशः भूत्वा कर्म करोति तत्फलं च विन्दते। अतः धर्मपालने महिषस्य बुद्धिः भवेत् एतादृशः बोधः भवता तस्मिन् समुत्पाद्यः।" एवमुक्तः सुरगुरुः महिषं सर्वं श्रावितवान्। तच्छ्रुत्वा क्रोधसमाकुलः महिषः तं दूतमेव भक्षयितुम् उद्यतः। तथापि मायाबलात् मुनिः तस्मात् रक्षितः स्वस्थानं च ययौ। तदनन्तरं स्वस्य सर्वं सैन्यमाहूय महिषः युद्धार्थं प्रस्थितः। युगान्तसमयस्य उद्वेलनम् इव तस्य सैन्यम् अरुणाद्रेः परिवेष्टितवत्। तस्य प्रचण्डं सैन्यं दृष्ट्वा देवी स्वतेजसा शूरान् घोरान् च भूतगणान् सृष्टवती। 'भवान् केवलं तिष्ठतु। अहं सकलम् असुरसैन्यं ग्रसिष्यामि।' इति ते परस्परम् अभाषन्त। तदा योगिनीगणैः सह भगवती शङ्खनादं कृतवती। महिषस्य सैन्यं स्वस्वामिने स्वस्य शौर्यं प्रदर्शयन् भूतगणेषु अपतत्। असुरैः सर्वेभ्यः दिग्भ्यः देवीमुद्दिश्य शरपातः आरब्धः। तथापि तान् सर्वान् शस्त्रान् सा लीलया निवारितवती। देवीसैन्ये विद्यमानैः डाकिनी- योगिनीमातृकागणैः पिशाचप्रेतराक्षसैश्च दैत्यसैनं भक्षितं, चूर्णीकृतं, भिन्नं, दारितं च। असुरसैन्यस्य रुधिरमांसे भक्षयित्वा सन्तुष्टाः भूतगणाः रणभूमौ पतितशत्रुशरीरेषु मध्ये आनन्देन नृत्यम् अकुर्वन्।